

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

2002 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2002

1

VILNIUS 2003

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2002

1

VILNIUS 2003

UDK 947.45
Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonas EIDINTAS

Vilniaus universitetas

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKASKAS

Lenkijos MA Istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ

Kultūros, meno ir filosofijos institutas

Edmundas RIMŠA

Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS

Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS

Milersvilio universitetas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.istorija.lt>

K o n f e r e n c i j o s

PLUNGĖS SAVIVALDAI – 210

2002 m. balandžio 18–22 d. Žemaičių dailės muziejus surengė parodą, skirtą Plungės miesto praeičiai. Į šią parodą puikiai įsikomponavo balandžio 20 d. muziejaus suorganizuota konferencija, skirta paminėti 210 metų Plungės miesto savivaldos gavimo sukaktį. Buvo perskaityti devyni pranešimai. Laimutė V a l a d k i e n ė (Žemaičių „Alkos“ muziejus) smulkiai apžvelgė Plungės mieste ir jo apylinkėse esančius archeologinius paminklus. Vėliau Aistė U ž k u r ė l y t ė (Klaipėdos universitetas) pabandė nušviesti Gondingos valsčiaus bajorijos dinamiką pagal 1528 ir 1567 m. LDK kariuomenės surašymus. Istorikė pateikė versiją, jog šie surašymai gali būti nepilni. Anot prelegentės, tai paliudytų Lietuvos Metrikoje paskelbti ir K. Jablonskio surasti LDK kariuomenės surašymai, kurie tarpusavyje skiriasi. Po to pranešimą, skirtą Plungės miestelio pradžiai ir vietovardžio kilmei, skaitė Jonas D r u n g i l a s (Vilniaus universitetas). Pranešėjas paaiškino, kodėl XVI a. II pusėje buvo painiojami Plungės ir Gondingos vardai. Jis pagrindė miesto vardo hidroniminės kilmės versiją ne tik kalbiniais, topografiniais, bet ir istoriniais duomenimis.

Po trumpos pertraukėlės Alfredas B u m b l a u s k a s (Vilniaus universitetas) konferencijos dalyvius sudomino pranešimu apie pirmą (1705 m.) Plungės vaizdelį. Prelegentas, palyginęs minėtą graviūrą su kitais XVIII a. pradžios miestų piešiniais, nurodė galimą autorių ir datą. Anot A. Bumblausko, tai vienas pirmųjų Lietuvos provincinio miestelio vaizdų. Po to sekė taip pat ne mažiau įdomus Zigmanto K i a u p o s (Lietuvos istorijos institutas) pranešimas. Pradžioje Z. Kiaupa, pateikęs miesto kriterijus, paaiškino, kada Plungė tapo miestu. Savo pranešime istorikas vaizdingai pateikė tuometinių Plungės miesto atstovų pastangas gauti Plungei savivaldą. Išsamų ir iliustratyvų pranešimą apie Plungės miesto herbą perskaitė Edmundas R i m š a (Lietuvos istorijos institutas). Paminėjęs svarbesnius Plungės miesto savivaldos gavimo momentus, prelegentas detalai paaiškino tuometiniame Plungės herbe buvusių simbolių reikšmes. Be to, E. Rimša smulkiai apžvelgė visą šio herbo istoriją nuo 1792 m.

Po pietų detalų ir faktografišką pranešimą perskaitė Vacys V a i v a d a (Klaipėdos universitetas). Jis bandė išryškinti Plungės reikšmę XVI a. II pusės Šiaurės vakarų Žemaitijos konfesiniame kontekste. Pranešime V. Vaivada neapsiribojo vien tik konfesinės padėties apžvelgimu Žemaitijoje: ją susiejo su žemėvaldos raida, tuo išryškindamas stambesnes, besiformuojančias valdas Šiaurės vakarų Žemaitijoje. Vėliau sekė intriguojantis Domo K a u n o (Vilniaus universitetas) pasakojimas, kaip atsirado jo sudaryta ir parengta bei Seimo leidyklos išleista knygelė „Motiejus Valančius Žemaičiuose“. D. Kaunas pateikė 1850 m. Plungės bažnyčios vizitacijos

rankraščio įsigijimo detales, be to, kaip aistringas bibliofilas, pasidalijo mintimis apie kolekcionavimą, knygas. Konferenciją užbaigė Bronius P o c i u s (Plungės žemės ūkio mokykla), papasakojęs apie sukauptą gausią Plungės miesto fotografijų kolekciją, kurią netrukus žada išleisti atskiru leidiniu.

Minėta konferencija parodė, koks platus gali būti Plungės miesto istorijos tyrinėjimo spektras. Planuojama tokius renginius daryti tęstinius ir išleisti ne tik konferencijų medžiagą, bet panaudoti ją būsimam leidiniui apie Plungės miesto praeitį.

Jonas D r u n g i l a s

DR. MARIJĄ KRASAUSKAITĘ PRISIMENANT

2002 m. gegužės 10 d. Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakultete vyko respublikinė mokslinė praktinė konferencija „Dvidešimtojo amžiaus pirmosios pusės asmenybių įtaka moderninant Lietuvos mokyklą“, kuri buvo skirta dr. Marijos Krasauskaitės 100-osioms gimimo metinėms. Konferencijoje pranešimus skaitė kolegijos dėstytojai ir svečiai iš Šakių rajono, Panevėžio, Kauno ir Vilniaus miestų.

Marija Krasauskaitė (1902 03 13 – 1981 06 20) buvo neeilinė asmenybė, anot prof. V. Sruogienės, „vienas giliausių lietuvių moterų intelektų“, „tikra dvasios aristokratė“. M. Krasauskaitė gimė Plokščiuose, studijavo Halės ir Ciuricho universitetuose, parašė disertaciją „Lietuvos bajorų privilegijos iki XV a. galo“. Tam tikros aplinkybės lėmė, kad po sėkmingų studijų Vokietijos ir Šveicarijos universitetuose neeilinių gabumų jauna ir perspektyvi mokslininkė atsidūrė ne Vytauto Didžiojo universitete, bet Marijampolės mokytojų seminarijoje. Čia praėjo labai reikšmingi ir kūrybingi jos darbo metai. Atgavus Lietuvai Vilnių, Švietimo ministerija ją paskyrė Vilniaus 6-osios mergaičių gimnazijos direktore. Baigiantis karui, nuo artėjančios bolševikų okupacijos M. Krasauskaitė pasitraukė į Vakarus. Keletą metų išgyvenusi Vokietijoje, metus vadovavusi lietuvių gimnazijai Miunchene, persikėlė į JAV. M. Krasauskaitė gavo darbą Havesfordo kolegijos bibliotekoje. Vėliau dirbo Ilinojaus Auroros kolegijoje, dėstė vokiečių kalbą ir pasaulio istoriją. 1972 m. ji, jau kaip kolegijos profesorė, buvo išleista į pensiją.

Pranešimus apie dr. M. Krasauskaitės pedagoginę ir mokslinę veiklą skaitė Marijampolės kolegijos dėstytojai. Vytautas V i l i ū n a s kalbėjo apie M. Krasauskaitės darbą Marijampolės mokytojų seminarijoje 1926–1936 m. Jonas G u s t a i-

t i s analizavo jos daktarinę disertaciją ir mokslinį darbą apie Vytautą Didįjį. Kazys B a l i c k a s savo pranešime apžvelgė M. Krasauskaitės parašytus straipsnius, nagrinėjančius mokyklų reformą.

Marijampolėje įvykusi Marijampolėje konferencija buvo gera proga prisiminti ir kitus Lietuvos mokyklai nusipelnčius M. Krasauskaitės amžininkus. Tai lyg skolos gražinimas tiems žmonėms, kurie tuo metu kūrė, o dabar yra nepelnytai užmiršti.

Aldona V a s i l i a u s k i e n ė (Vilniaus universitetas) nagrinėjo M. Krasauskaitės amžininkų – Prano Dovydaičio ir vyskupo Pranciškaus Petro Būčio keliamas pedagogines ir dorovės problemas.

Marijampolės kolegijos Verslo ir technologijos fakultetas savo istoriją sieja su mokyklos kūrėju, ilgamečiu jos direktoriumi Domu Aleksandravičiumi. Apie šį pedagogą pranešimą skaitė mokytojas ekspertas Antanas S a v u k y n a s (Marijampolės kolegija). Anot mokytojo, „dr. M. Krasauskaitė ir D. Aleksandravičius buvo vieno laikotarpio ir kaimyninių mokyklų darbuotojai. Greičiausiai jie buvo pažįstami. Todėl, minint dr. M. Krasauskaitės 100-ąsias gimimo metines, informacija apie kaimynų veiklą tik labiau paryškina XX a. pirmosios pusės inteligentų idėjas, pastangas, sunkumus ir atliktus darbus, moderninant Lietuvos mokyklą“.

Labai įdomius, naudingus ir prasmingus pranešimus skaitė ir kiti renginio svečiai: Albinas V i s o c k i s (Lietuvos Respublikos Seimas) – „Politinė – kultūrinė aplinka, formavusi XX a. Lietuvos asmenybes“; Saulius K a u b r y s (Vilniaus universitetas) – „Lietuvos pedagogų kvalifikacijos kaita 1919–1940 metais“; Juozas Ž i l i o n i s (Vilniaus pedagoginis universitetas) – „Pedagoginiai tiltai: P. Višinskis, M. Pečkauskaitė, F. Foersteris“; Ramutė Z i n y t ė (Panevėžio konservatorija) – „Rygiškių Jonas ir Svirno Žvynė 20 amžiaus pradžios Panevėžyje“; mokytoja metodininkė Gražina K a z a r i a n (Šakių r. Plokščių vidurinė mokykla) – „Likimai“; Aušra Ž e m g u l i e n ė (Vilniaus pedagoginis universitetas) – „I. Vokietaitis – Lietuvos mokyklos mokytojų rengėjas“; Algimantas K a t i l i u s (Lietuvos istorijos institutas) – „Vidurinių mokyklų tinklas Užnemunėje iki 1915 metų“; Daiva K u z m i c k a i t ė (Vytauto Didžiojo universitetas) – „Pokario kartos simbolinio dialekto konstravimas Marijampolės mokytojų seminarijos mokinės gyvenimo patirtyse“; Jonas B i e l s k i s (Resp. pedagoginis muziejus) – „Vincas Ruzgas – pirmųjų lietuviškų gamtos pažinimo vadovėlių autorius ir populiarintojas“; Dalia S u r v u t a i t ė (Vilniaus pedagoginis universitetas) – „A. Šerkšno pedagoginio palikimo reikšmė švietimo kaitai Lietuvoje“; Jonas V a s i l i a u s k a s (Vilniaus apskrities viršininko administracija) – „Pietryčių Lietuvos mokyklų tinklas“.

Pranešimai buvo publikuoti išleistoje knygelėje.

Konferencija priėmė rezoliuciją, kurioje nutarta padaryti tradiciniais M. Krasauskaitės skaitymus (taip skatinti Nepriklausomos Lietuvos įžymių žmonių veiklos

tyrinėjimus), taip pat ketinama vieną Marijampolės kolegijos Edukologijos ir socialinio darbo fakulteto istorijos kabinetą pavadinti M. Krasauskaitės vardu.

Pasak „XXI amžiaus“ laikraščio korespondentės, aprašiusios konferenciją Marijampolėje, „šis renginys ne tik priminė kilnių tikslų siekusias praėjusio šimtmečio asmenybes, bet parodė, kad jų idėjos, skatinusios tautos progresą ir dariusios įtaką tuometinei Lietuvos pažangai, yra pritaikytinos ir šiandieninėse mokymo įstaigose“.

Kazys B a l i c k a s

ŠEŠTOJI KAUNO ISTORIJS KONFERENCIJA – „KAUNAS 1972: ALTERNATYVIOJI KULTŪRA, POLITINIS PROTESTAS IR KULTŪRINĖ REZISTENCIJA“

2002 m. gegužę Kaunas minėjo 30-ąsias Romo Kalantos susideginimo Miesto sode metines. Šiam įvykiui atminti mieste buvo organizuota daug renginių. Renginių ciklas gavo bendrą pavadinimą – *Laisvės pavasaris 1972*. Jame dalyvavo ir Vytauto Didžiojo universiteto (toliau – VDU) Istorijos katedra, kuri tradicinę Kauno miesto ir krašto istorijos konferenciją paskyrė 1972 m. įvykių aptarimui.

Konferencija, prasidėjusi gegužės 14 d., sulaukė itin gausaus dalyvių ir klausytojų būrio. Ją sveikinimo kalba atidarė VDU Senato pirmininkas Egidijus A l e k s a n d r a v i č i u s. Sveikinimo žodį tarė ir Lietuvoje viešėjusios Italijos parlamentinės ryšių su Baltijos šalimis grupės delegacijos vadovas Riccardo M i g l i o r i. Jis pasakė, kad tuometinėje Italijos spaudoje 1972-ųjų m. įvykiai buvo plačiai aprašyti, ir naudodamasis proga, asmeniškai atvežė į Kauną šių spaudinių rinkinį, kurį perdavė Kauno apskrities archyvui.

Pirmąją konferencijos pranešimą perskaitė Bronislovas G e n z e l i s (VDU), kuris kalbėjo apie psichologinius lūžius ir valdžią 1968–1973 m. Kastyčio A n t a n a i č i o (VDU) pranešimas, parengtas remiantis archyvuose aptiktais dokumentais apie sovietinių partinių struktūrų reakciją į 1972 m. įvykius, sulaukė karštų diskusijų. Algirdas J a k u b č i o n i s (Vilniaus universitetas) pasidalijo prisiminimais, nes tuo metu buvo Kauno 4-osios vidurinės mokyklos, esančios greta miesto centro, moksleivis. VDU magistrantė Rūta T v e r k u t ė pabandė pažvelgti į

R. Kalantos susideginimą ir tolesnius neramumus liudytojų akimis. Linas S a l d u k a s (VDU) aptarė 1972 m. gegužės 14–19 d. įvykių vertinimus išėivijoje. Ramo- jus K r a u j e l i s (Vilniaus universitetas) perskaitė pranešimą „1972-ųjų įvykių Kaune atspindžiai ir vertinimai Vakaruose“. R. Kalantos mirties atgarsius Vokietijos spaudoje pristatė Klausas F u c h s a s (VDU). Nerijus G u d a i t i s (VDU) apžvelgė 1972-aisiais KGB surinktą medžiagą su sovietinio saugumo vertinimais. Rytis B u l o t a (VDU) teoriniu ir politologo požiūriu savo pranešime į Romą Kalantą pažvelgė kaip į kultūrinį simbolį. Arvydas K š a n a v i č i u s (Kauno technologijos universitetas) pranešime „Istorinio teisingumo vardan“ pristatė R. Kalantos politinio protesto įtaką antisovietinio judėjimo sklaidai XX a. 8–9-ajame dešimtmečiuose. Edgaras K l i v i s (VDU) brandžiu pranešimu „Modris Tenisonas ir nonkonformizmas Lietuvos teatre“ prisiminė tuometinį pantomimos teatro vadovą bei pristatė jo veiklą, į kurią neigiamai žvelgė sovietinė valdžia. Vladas S t a u s k a s (VDU) kalbėjo apie tyliąją pokario rezistenciją Kauno architektūrinėje visuomenėje. Laimutė A n g l i c k i e n ė (VDU) ir Egidija R a m a n a u s k a i t ė-K i š k i n a (VDU) perskaitė kultūrinės antropologijos pranešimą „Sovietmečio jaunimo kultūrinė rezistencija: tapatybių paieškos ir jų raiška“, kuris buvo parengtas naudojant interviu metodą, kalbinant R. Kalantos kartos žmones, pristatant jų aplinką, požiūrius, dabartinį gyvenimą.

Pirmąją konferencijos dieną vainikavo simpoziumas „1972 metų karta“, kuriame buvo iškeltas probleminis klausimas *Ar egzistuoja 1972 m. kartos generacija?* Šia tema už apskrito stalo vykusioje diskusijoje dalyvavo E. Aleksandravičius, B. Genzelis, Antanas Kulakauskas (VDU), L. Anglickienė, E. Ramanauskaitė-Kiš- kina, K. Antanaitis, R. Bulota ir Jonas Vaičenonis (VDU).

Antroji konferencijos diena buvo skirta Kauno istorijos profiliams. Mindaugas B e r t a š i u s (VDU) pateikė miesto viziją archeologo žvilgsniu, pristatydamas alternatyvų XIV–XVI a. miesto raidos modelį, sukurtą remiantis keramikos radi- niais ir atkastais kultūriniais atskirų senamiesčio bei naujamiesčio sklypų sluoks- niais. Archeologas Algirdas Ž a l n i e r i u s susirinkusiems pasakojo apie bronzos liejykla Kaune, kuriose buvo liejami varpai, jų reikšmę miestui ir Kauno regionui. Ramunė Š m i g e l s k y t ė-S t u k i e n ė (Lietuvos istorijos institutas) savo pranešime pateikė 1792 m. Kauno pavieto konfederacijos veiklą. Remigijus C i v i n s k a s (VDU) pristatė XIX a. pirmos pusės Kauno bajorijos luominį statusą ir jo kaitą. Penkis pranešimus parengė VDU magistrantai: Rasa V a r s a c k y t ė kalbėjo apie Kauno miesto valdžios žmones XVI ir XVII a. sandūroje ir jų tarpu- savio ryšių anatomiją, Rita U r b a i t y t ė pristatė žydų bendruomenės įsikūrimo XVIII a. ištakas Kaune bei jos santykius su amatininkų cechais, Rasa Š k o l e r e n k a i t ė aptarė 1876–1796 m. Kauno magistrato veiklos bruožus, Kristina S t a t k u t ė pateikė duomenis apie XIX a. pabaigos kauniečių aktyvumą politiniame

vietos gyvenime, Dainius B a b i l a s auditorijai pristatė 1927 m. kurtus Kauno priešlėktuvinės gynybos planus.

Pagal konferencijos pranešimus parengti straipsniai sudarys jau nuo 1998 m. VDU leidžiamo „Kauno istorijos metraščio“ ketvirtojo ir penktojo tomų publikuojamos medžiagos pagrindą.

Jonas V a i č e n o n i s

RADVILOMS SKIRTA KONFERENCIJA PALENKĖS BIALOJE

2002 m. birželio 16–18 d. Palenkės Bialoje (Biała Podlaska), XVII–XVIII a. plačiai garsėjusioje Radvilų valdoje, Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universiteto Lenkų filologijos fakultetas bei Krokuvos Jogailos universitetas sukviėtė tyrinėtąjus į X Palenkės mokslinę konferenciją, skirtą Radviloms „Radvilos: literatūriniai portretai, biografijos, istoriniai tyrinėjimai“. Konferencija sulaukė plataus atgarsio, joje dalyvavo istorikai ne tik iš Lenkijos, bet ir iš Lietuvos, Baltarusijos, Rumunijos, Vengrijos. Žinia, ne visi Radvilų istorijos tyrinėtojai atvyko, tačiau ir taip konferencijos programa buvo labai plati ir įvairialypė. Buvo perskaityta daugiau nei 40 pranešimų, darbas vyko dviejose sekcijose: istorinėje-literatūrinėje ir istorinėje. Reikia pastebėti, kad padalijimas buvo gana sąlyginis, kadangi daugelis tyrinėtojų savo pranešimuose sėkmingai naudojo tiek literatūrinius, tiek istorinius šaltinius, medžiagos interpretacijai sėmėsi ne tik iš dokumentų, bet ir iš grožinės literatūros kūrinių.

Pranešimus tematikos atžvilgiu būtų galima skirstyti į keletą grupių. Nemaža dalis pranešėjų skaitė bendresnio pobūdžio pranešimus apie Radvilų giminę, neapsiribodami konkrečia asmenybe, o pristatydami kelių giminės atstovų veiklą konkrečiu aspektu arba konkrečioje vietovėje. Štai Debreceno universiteto profesorius Istvanas D. M o l n a r a s pranešime „Vengrai apie Radvilas“ klausytojus supažindino su šios šalies tyrinėtojų darbais apie Radvilų giminę, akcentuodamas, kad pagrindinis dėmesys juose skiriamas Radviloms kalvinistams. Szczepanas K a l i n o w s k i s (Rytų centras „Civitas Christiana“ Palenkės Bialoje), aptardamas XVI–XVIII a. Radvilų piligriminės kelionės, akcentavo, kad daugiausiai jų būta XVI–XVII a., vėlesniame amžiuje – jau labai mažai. Gana prieštaringai įvertinto pranešimo „Šventieji Radvilos“ autorius Tadeuzas P i e r s i a k a s (Liublino Marijos Skłodovskos-Curie universitetas) 1767 m. leidime „Matka Świątych Pols-

ka“ surastus šešis paminėtus Radvilas pateikė kaip šventuosius. Jis teigė, kad Radvilas paminėjimų skaičiumi lenkia tik Kostkų giminė. Krzysztofą G a j d k a (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime „Biržų Radvilų literatūrinė aplinka XVII a. I p.“ akcentavo, kad Kristupo Radvilos Perkūno sūnūs tęsė tėvo pradėtą rūpinimąsi literatais ir angažavo tokius autorius, kaip D. Naborovskis, S. Risinskis, Kochlewskis ir kt. Pranešėjas taip pat apžvelgė literatų patekimo į Radvilų aplinką laiką bei aplinkybes. Wojciechas O r g a n i ś c i a k a s (Šlionsko universitetas) susitelkė ties Radvilų kaip karo teisės specialistų veiklos apžvalga („Radvilos kaip karo įstatymų leidėjai XVII–XVIII a.“). Henrykas G m i t e r e k a s (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime „Bialos Radvilos Martyno Matuševičiaus atsiminimų šviesoje“ paliko nuošalyje Olykos-Nesvyžiaus Radvilų šakos atstovų, kuriems Biala buvo pagrindinė rezidencija, visuomeninę-politinę veiklą ir apsiribojo tik su valda susijusiais momentais. Daugiausia dėmesio buvo skirta Karolio Stanislovo Radvilos (1669–1719), jo sūnų Jeronimo Florijono (1715–1760) ir Mikalojaus Kazimiero (1702–1762) bei pastarojo sūnaus Karolio Stanislovo asmenybėms ir jų veiklai Bialoje. Dėmesio sulaukė ir kitos didesnės ar mažesnės Radvilų rezidencijos (pranešimai: Albin K o p r u k o w n i a k (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) „Radvilos Čemiernikuose (1814–1852)“; Aleksandras W a b i s z e w i c z i u s (Bresto universitetas) „Radvilų sodyba Mankievičiuose“; Dorota W e r e d a (Palenkės akademija) „Bialos Radvilų tikybinis patronatas Unitų Bažnyčiai XVIII a.“; Bronisławas S e n i u k a s (Regioninis studijų ir kultūrinės aplinkos apsaugos centras) „Bialos grafystė. Erdvės rekonstrukcija ir palyginimai. 1781–2000“).

Keletas pranešėjų dėmesį sutelkė dėmesį į proginęje ir panegirinėje literatūroje atspindėtą giminės įvaizdį. Žanro specifiką, kultūrinę bei Europos kontekstą pranešime „Radvilų biografijos ir XVII a. LDK biografistika“ pristatė Mintautas Č i u r i n s k a s (Lietuvos istorijos institutas Vilniuje), informaciją papildęs S. Rysińskio ir Pšykovskio kūrinių pristatymu. Marekas S k w a r a (Šecino universitetas) aptarė XVII a. proginęje literatūroje aptinkamus Radvilų giminės atstovus ir jų paveikslus („Radvilos XVII a. laidotuvių kalbose“). Proginės literatūros formuotam Radvilų įvaizdžiui buvo skirtas Sławomiro B a c z e w s k i o (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešimas „Radvilų giminės mitologija ir legenda XVII–XVIII a. panegirikų šviesoje“.

Nemažai pranešimų buvo skirta šios garsios lietuvių didikų giminės politinei, karinei veiklai. Tiesa, daugelis tyrinėtojų vengė plačių apibendrinančių pranešimų ir apsiribojo pavienių asmenybių veiklos nušvietimu, atskirų politinio ir viešojo didikų gyvenimo momentų akcentavimu ir pan. Kristina P ł a c h c i ņ s k a (Lodzės universitetas) pranešime „Mikalojus Radvila Juodasis kaip seimo oratorius“ kalbėjo apie retorinės kultūros reikšmę aptariamąjo laikotarpio Lenkijos-Lietuvos valstybės

elito politiniame gyvenime. Anna Urszula W n u k (Liublino katalikiškasis universitetas) pranešime „Kristupas II Radvila Livonijos karo laikotarpio 1621–1622 m. laiškuose“ akcentavo, jog čia laiškų autorius karo fone labiausiai atsiskleidžia kaip kalvinistas ir LDK dignitorius, o ne etmonas. Jonušo Radvilos politinės veiklos puslapius nušvietė Mirosławas N a g i e l s k i s (Varšuvos universitetas) pranešime „Didysis Lietuvos etmonas Jonušas Radvila 1649–1652 m. seimo protokolų knygos šviesoje“. Renata G a ł a j (Šcecino universitetas) savo pranešime „Radvilos Zeb-židovskio maišto politinėje raštijoje“ tyrimų šaltiniu pasirinko politinės polemikos kūrinius ir su jų pagalba pabandė atskleisti Radvilų dalyvavimą politiniame valstybės gyvenime ir įvaizdį politinės tautos sąmonėje. O Adamas L i s e k a s (Šlionsko universitetas) kalbėjo apie Radvilų laikyseną bekaralmečio laikotarpiu („Radvilų pozicija priešpaskutinio bekaralmečio laikotarpiu ir pirmaisiais karo dėl Lenkijos sosto mėnesiais 1733–1734 m.“). Paskutiniųjų XVIII a. dešimtmečių Radvilų politinę veiklą amžininkų akimis pristatė Dariuszas R o l n i k a s (Šlionsko universitetas) pranešime „Radvilų vieta ir vaidmuo respublikos politiniame gyvenime 1764–1795 m. Stanislovo Poniatovskio laikų atsiminimuose“. Dariuszas N a w r o t a s (Šlionsko universitetas) susitelkė ties Dominyko Radvilos gyvenimo peripetijomis („Dominyko Radvilos nuotyčiai 1786–1813 m. kovų laukuose“). Piotras B o r e k a s (Krokvos pedagoginė akademija) perskaitė pranešimą „Kaip ponas Udalrikas Radvila triuškinio haidamakas“. Eugenija Ł o c h (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime „Mykolas Radvila Napoleono karų ir lapkričio sukilimo šviesoje: neliteratūriniai jo biografijos paveikslai“ atskleidė negatyvų šio Radvilų giminės atstovo įvaizdį.

Kad Radvilų giminė garsėjo ne tik narsiais kariais ir išvalgiais politikais, bet ir aktyviomis viešajame ir privačiame gyvenime moterimis, įrodė keliolika pranešimų, kurie buvo skirti šios giminės atstovių gyvenimo peripetijoms. Adamas W i t u s i k a s (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) skaitė pranešimą „Jonas Zamojskis ir Kristina Radvilaitė: iš Lenkijos-Lietuvos magnatų privataus gyvenimo Stepono Batoro laikais“. Danuta Z a w a d z k a (Balstogės universitetas) pranešime „Antonio Edvardo Odyngo Barbora Radvilaitė“ objektu pasirinko 1858 m. Vilniuje pastatytą pjesę ir pagrindinį dėmesį skyrė literatūrinei pjesės analizei bei galimos autorystės klausimui: jos nuomone, dedikacija A. Mickevičiui ir Klaudinaui Potockai gali būti kelių autorių autorystės ženklas; Jolita S a r c e v i č i e n ė (Lietuvos istorijos institutas Vilniuje) pranešime „Idealusis moters modelis proginėje literatūroje (Kiprijono Baziliko „Krótkie wypisanie przy śmierci Halzbiety z Szydłowca Radziwiłłowej“ pavyzdžiu)“ pristatė visuomenės suformuotą idealios moters sampratą ir ją sąlygojusius veiksnius; Bożena P o p i o l e k (Krokvos pedagoginė akademija) pranešime „Radvilaitės saksų laikais“ pateikė įdomią vedybinio gyve-

nimo prizmę, pristatydama sutuoktinio pasirinkimo-parinkimo aplinkybes, kraitį, santykius šeimoje, palikuonis, daugiausia dėmesio skirdama komplikuotiems šeimyninio gyvenimo atvejams ir taip pristatydama XVIII a. didikų šeimos vidaus gyvenimo aštruosius kampus. Pastarasis pranešimas sukėlė įdomią diskusiją: kas nutiko, kad XVIII a. pradžioje lenkų diduomenės moterys staiga ima labai aktyviai reikštis visuomenėje, atvirai imasi veiklos, kurią iki tol atliko paprastai vyrų „priedangoje“? Kalbėta, jog tai galėjo lemti valdovo dvaro ir prancūzių karalienių įtaka; sutuoktinių, Šiaurės ir pilietinių karų įtaka, kuomet vyrai paliko žmonas „be priežiūros“ ir šios pasinaudojo proga ištvirtinti ir pasireikšti visuomenėje ne tik kaip žmonos ir motinos, bet ir kaip pramonininkės, mecenatės, pilkosios politikos „kardinolės“. Aleksandra S k r z y p i e t z (Šlionsko universitetas) pranešime „Marija Karolina de Bouillon ir jos kontaktai su Radvilomis“ kalbėjo apie Jono Sobieskio vaikaitės likimą Prancūzijoje, pagrindinį dėmesį skirdama Radvilų siekiams atpirkti po Marijos Karolinos tėvo Jokūbo Liudviko Sobieskio mirties likusias valdas. Barbara C z w ó r n ó g - J a d c z a k (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime „Barbora Radvilaitė ikiromantinėje literatūroje“ apžvelgė literatūrinius herojės portretus: jų sąsajas su realybe bei įtaką Radvilaitės įvaizdžiui visuomenėje. Kitai ryškiai Radvilų giminės atstovei, kontroversiškai vertinamai Mozūrų kunigaikštieniėi Onai Radvilaitei buvo skirtas Annos G o m ó ł (Šlionsko universitetas) pranešimas „Mozūrų kunigaikštienė Ona Radvilaitė istorijoje ir literatūroje“. Alina K o c h a ņ c z y k (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime aptarė Uršulės Radvilienės įkurto teatro veiklą: pačios kunigaikštienės veiklą jame, repertuarą, aktorius ir kt. („Uršulės Radvilienės teatras“).

Tarp gausių konferencijoje minėtų Radvilų giminės atstovų daugiausia dėmesio sulaukė Karolis Stanislovas Radvila (1734–1790). Ši ryški ir kontroversiškai vertinama asmenybė sulaukė tiek istorikų, tiek literatų dėmesio, pranešėjai naudojo istorinius šaltinius, tačiau dar daugiau dėmesio buvo skirta šio Radvilos paveikslui grožinėje literatūroje. Maciejaus K u c h a r s k i o (Šlionsko universitetas) pranešime „Karolis Radvila Panie Kochanku – antikarališkosios opozicijos vadovas Keturmečio seimo metu: legendos ir tiesa“ buvo keliamas klausimas: ar 1789 m. apakęs didikas galėjo būti opozicijos vadu? Arkadiuszas S t a s i a k a s (Katalikiškasis Liublino universitetas), remdamasis korespondencija tarp tėvynėje likusių ir emigrantų, parengė pranešimą „Karolis Radvila – tėvynės mylėtojas“. Magdalena R u d k o w s k a (Lenkijos mokslų akademijos Literatūros tyrimų institutas) pranešimą „Ribiniai patyrimai Ignaco Juozapo Kraševskio Radvilų trilogijoje“ skyrė literatūrinio teksto analizei, susitelkdama ties K. S. Radvilos paveikslu mirties patale ir taip atskleisdama šio asmens recepciją visuomenės sąmonėje. Reikia pastebėti, kad pranešėja įdomiai atskleidė, kaip virtuotiškai I. J. Kraševskis savo

kūrinyje supynė realijas ir savo kūrybą. Katarzyna B y t o m s k a (Šlionsko universitetas) savo pranešime „Radvilų girtuoklių legenda. Apie nesėkmingus (?) bandymus gelbėti Radvilos Panie Kochanku gerą vardą“ kėlė klausimą, ar neigiamas šio didiko įvaizdis visuomenėje gali būti priimtas kaip sarmato archetipas to laikotarpio visuomenės sąmonėje. Tadeusz B u j n i c k i s (Krokuvos Jogailos universitetas) pranešime „Zagłoba ir kunigaikštis Radvila Panie Kochanku“ atskleidė literatūrinių pastarojo Radvilos portretų stereotipus ir naujus bruožus, pagrindiniu motyvu pasirinkęs paralelių tarp pastarųjų dviejų personažų paveikslų P. Sienkiewičiaus kūryboje paiešką.

Radvilų portretų grožinėje literatūroje seriją pranešė kiti pranešėjai. Elżbieta M a l i n o w s k a (Šlionsko universitetas) pranešime „Apie Juozapo Ignoto Kraševskio „Radvila w gościnie““ nagrinėjo literatūrinio personažo gimimą ir atskleidė galimą jo interpretaciją siejant su istoriniais duomenimis apie šį asmenį bei kasdienį didikų gyvenimą. Dariuszo D y b e k o (Vroclavo universitetas) pranešimas „Radvilos ir kitos didžiosios lietuvių giminės Vaclovo Potockio kūryboje“ išsiskyrė kritišku požiūriu į LDK. Sunku pasakyti, kiek tai lėmė pasirinkto autoriaus kūryba, kiek – paties pranešėjo požiūris. Pranešėjas dar kartą visiems priminė seną tradiciją turinčius, tačiau šaltiniais nepatvirtintus teiginius apie lietuvių seksualinę laisvę ir lietuvių giminų tarpusavio ginčus dėl kilmės senumo. Kita vertus, D. Dybekas akcentavo, kad V. Potockis negaili ir pagyrimų LDK magnatų giminėms, o ypač Radviloms. Michał K u r a n a s (Lodzės universitetas) parengė pranešimą „Radvilos Samuelio Tvardovskio kūryboje – problematikos kontūrai“. Anna M a z u r e k (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) pranešime „Radvilų paveikslo rekonstrukcija Stanislovo Cato-Mackiewičiaus publicistikoje“ įdomiai interpretavo pasirinktą šaltinį, susiedama jį su mitologijos analize bei riterio paveikslu, pateikiamu per tipiškų giminės atstovų pristatymą. Drauge ji akcentavo, kad paties autoriaus pernelyg pozityvus požiūris Radvilų atžvilgiu lėmė, jog net vidutinės asmenybės jo įvertinamos labai didžiai.

Pranešimuose buvo kalbama ir apie Radvilų mentalines nuostatas, kultūrinį mecenatą, santykius su klientais, keliones. Stanisławas S i e k i e r s k i s (Varšuvos universitetas) perskaitė pranešimą „Raudonojo kunigaikščio Kristupo Mykolo Radvilos vertybių sistema“. Mecenatavimui dailininkams buvo skirtas Aistės P a l i u š y t ė s - L u g o v o j i e n ė s (Kultūros, meno ir filosofijos institutas Vilniuje) pranešimas „Kristupo Radvilos (1585–1640) kontaktai su Vilniaus menininkais ir amatininkais“. Varšuvos senųjų aktų archyvo fonduose saugomas Radvilų kliento Petro Kochlevskio susirašinėjimas su patronu buvo įdomi ir informatyvi medžiaga Marijolai J a r c z y k o w a i (Ščecino universitetas) rengiant pranešimą „Kristupas II Radvila Petro Kochlewskio korespondencijoje“. Pranešėja apžvelgė konkretaus

Radvilų kliento karjerą nuo vieno iš aplinkos žmonių iki patikėtinio, „patikimesnio už žmoną“ ir pabandė atskleisti tiek tokios evoliucijos priežastis, tiek korespondencijos ypatumus; Keletas pranešėjų kalbėjo apie Mikalojaus Radvilos Našlaitėlio keliones. Janas O k o ņ i s (Lodzės universitetas) pranešime „Mikalojus Radvila Našlaitėlis ir jo kelionė į Šventąją Žemę jėzuitų mokyklų teatre“ akcentavo teatrinės šio įvyko interpretacijas, o Dariuszas C h e m p e r e k a s (Liublino Marijos Skłodowskos-Curie universitetas) daugiau dėmesio skyrė kelionės aprašymui, akcentuodamas joje apčiuopiamus konvertito mąstysenos elementus („M. K. Radvilos Našlaitėlio „Kelionė į Šventąją Žemę, Siriją ir Egiptą“ – konvertito pasakojimas“).

Konferencija paliko dvejopą įspūdį. Viena vertus, aišku, kad daugelis Radvilų giminės istorijos aspektų jau sulaukė tikrai gausaus tyrinėtojų dėmesio ir beveik nebeliko nenagrinėtų šio didikų „klando“ veiklos sferų. Tačiau ganėtinai siauros pranešimų temos tarsį perspėja, kad gausi ir įvairi archyvinė bei literatūrinė medžiaga ne visuomet lengvai pasiduoda tyrinėtojams, o vietos platesniems ir apibendrinantiems tyrimams dar liko labai daug.

Jolita S a r c e v i č i e n ė

POVILO VIŠINSKIO SKAITYMAI

Kas dveji metai Šiauliuose vyksta mokslinės konferencijos „Povilo Višinskio skaitymai“. Penkios tokios konferencijos, pradedant 1990-aisiais m., buvo pristatytos „Lietuvos istorijos metraštyje“ (1999, p. 431–433). Šeštieji Skaitymai įvyko 2000 m. birželio 29 d. Pranešimus skaitė K. K u č i n s k a s – „Ką aš žinau apie Povilo Višinskio gimines“, D. V i š i n s k a i t ė - M i l i u k i e n ė – „Moksleiviams – apie P. Višinskį“, I. V i š i n s k a i t ė - Č e p i e n ė – „P. Višinskio ir Žemaitės aprašytų papročių pėdsakais“, V. L o p e t a – „Flora ir fauna P. Višinskio „Antropologinėje žemaičių charakteristikoje“, V. G r i c i u s – „Povilas Višinskis ir lenkų kalba“, A. K i r š i n a i t ė – „Darbo man netrūksta“, M. Š i d l a u s k a s (Jonaitis) – „Dėl P. Višinskio recepcijos“, D. S t r i o g a i t ė – „P. Višinskio tyrinėjimai ir jų perspektyva“. Išleista pranešimų medžiaga (Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 48 p., 150 egz.).

Septintieji P. Višinskio skaitymai įvyko 2002 m. birželio 28 d. Pranešimus skaitė J. G i r d z i j a u s k a s – „Povilas Višinskis tautos kultūroje“,

I. Č e p i e n ė – „Slaptoji mokykla Ušnėnuose“, A. K i r š i n a i t ė – „Beldimas į užšalusias širdis“, V. R i m k u s – „Mažasis Bermudų trikampis Lietuvoje“, D. S t r i o g a i t ė – „Du iš Povilo Višinskio bendražygių“, J. V a l u c k i e n ė – „Povilo Višinskio skaitymai ir moksleiviams“. Išleista pranešimų medžiaga (Šiaulių „Aušros“ muziejaus leidykla, 40 p., 150 egz.).

Konferencijos metu buvo įteikta kasmetinė P. Višinskio premija Šiaulių universiteto magistrei Ernestai Juknytei. Tai jau dvyliktoji stipendiatė. Lėšas šioms stipendijoms aukoja Laisvyda Matusevičienė.

Vytenis R i m k u s